

PREDRASUDE - STEREOTIPI - SLIKE O NEPRIJATELJU Napomene uz središnju problematiku socijalnih odnosa*

Heinz-Günther Stobbe, Münster

UDK: 572 : 179.8

Nizozemski antropolog Oosterwal izvješćuje u svojim istraživanjima među više urođeničkih plemena u Papui-Novoj Gvineji, o iskustvu koje rasvjetljuje temeljnu ulogu što je predrasude imaju u suživotu ljudi. Kao primjer navodi kako je napuštajući jedno selo plemena Bora-Bora, da bi posjetio susjedna plemena, najčešće izričito upozoravan otprilike sljedećim riječima: "Zašto nas želiš napustiti, bolje ti je ostati ovdje. Nemoj ići Wafima, Darantu i Foja plemenima. Wafi su prljavi, glupi i zločesti, a Darantima ne možeš vjerovati, oni su podmukli. Foje uopće ne poznajemo, ali smo čuli da su divlji i okrutni." Oosterwala, dakako, te prijeteće nisu mogle spriječiti od njegova nauma da posjeti druga plemena, pri čemu je utvrdio da nisu osobito prljavi, niti podmukli ili okrutni, već sasvim gostoljubivi i spremni pomoći. Čim su njegovi novi domaćini saznali odakle je došao, upitali su ga nije li se bojao živjeti među pripadnicima plemena Bora-Bora. Ako je Oosterwal to zaniijekao i označio to pleme ugodnim i miroljubivim, među njima je potom uslijedila žestoka rasprava i odgovorili su mu s nevjericom kako oni navodno zasigurno znaju da su Bora-Bora glupi i okrutni.

Ova pričica sadrži dakle cijeli niz temeljnih spoznaja koje su za našu temu od posebnog značenja. Moglo bi se gotovo reći one nam pružaju upravo ogleadne primjere o tome što znače predrasude i slike o neprijatelju i kako one djeluju. Prva značajka koja nam upada u oči jest činjenica da su predodžbe o navedenim plemenima, kojima se ona međusobno opisuju, isključivo negativno konotirane. Druga je činjenica, međutim, da nepristran promatrač ubrzo uočava kako su slike neprimjerene a možda i potpuno pogrešne. Očito ova druga značajka je od bitnog značenja. O *predrasudi* govorimo u njemačkom jeziku kad se neki unaprijed stvoreni sud ne podudara sa stvarnošću na koju se ovaj odnosi. Pri tome neka predrasuda ne mora ni u kom slučaju biti isključivo negativna. Svi iz iskustva znamo da postoje i pozitivne predrasude, koje se nerijetko označuju kao iluzije.

* Ovaj prilog prof. H.-G. Stobbea objavljen je pod naslovom *Vorurteile - Stereotype - Feindbilder. Anmerkungen zu einem zentralen Problemfeld sozialer Beziehungen*, u: Thomas Bremer (Hrsg.), *Religion und Nation im Krieg auf dem Balkan*, Bonn 1996, str. 161-171. Uredništvo zahvaljuje autoru na ljubaznom dopuštenju da njegov članak možemo objaviti u hrvatskom prijevodu u ovom broju našega časopisa.

U našim promišljanjima mi ćemo se ponajprije usredotočiti upravo na takove predrasude koje se odnose na druge ljude, dakle na socijalne predrasude, a u okviru *socijalnih predrasuda* posvetit ćemo se jednoj posebnoj grupi, koja je od posebnog značenja u kontekstu nasilnih konflikata.

S ovim napomenama Oosterwalov doprinos nije ni izdaleka iscrpljen za našu temu. Ako ga pažljivo promotrimo, padaju u oči još neke važne značajke skiciranih predrasuda. U prvome redu činjenica da one ne nude iscrpni opis posebnosti susjednih plemena, već njihove karaktere svode na nekoliko važnih svojstava. Drugo: opisi koje nude njihovi susjedi, uvijek se odnose na cijelo pleme i ne sadržavaju nikakva ograničenja ili diferencijacije. Nisu dakle pojedini Daranto ili Bora-Bora podmukli ili prljavi niti većina njih, nego svi. Radi se dakle o plemenima Daranto, Bora-Bora itd. kao takvim. Ili da to drukčije izrazimo: radi se o tipičnom članu tih plemena, a ta tipična slika, ne odgovara samo tu i tamo, nego je bez iznimke točna. Prema tome radi se o *socijalnim stereotipima!* I konačno, treće i odlučujuće: budući da ti stereotipi očito ne nude samo neutralne informacije o drugim ljudima već istodobno prosljeđuju i vrijednosne sudove, oni sadržavaju istodobno i pravila ponašanja, koja se temelje na predrasudama, odnosno njima se opravdavaju. S "prljavim" i "lažljivim" ljudima pošten čovjek ne njeguje kontakte, on ih izbjegava; i sam oprez i razboritost nalažu da se čuvamo okrutnih ljudi.

Stoga bi bilo posve pogrešno i pogubno, djelovanje predrasuda smatrati čisto kognitivnim problemom. Socijalne predrasude povlače sa sobom praktične posljedice jer upravljaju socijalnim ponašanjem. Što više: određuju očekivana ponašanja u odnosu na ponašanje onih ljudi koje opisuju: gledano sa stajališta jednog pripadnika Bora-Bora bilo bi gotovo čudo da jedan Daranto pri svakoj izgovorenoj riječi ne bi lagao. Kao Daranto on *mora* lagati čim usta otvori. Dakle, laže čim progovori. Prema tome, jednom Darantu, kao notornom lažljivcu, ne smije se *nikada* vjerovati.

Vidimo da kognitivno-praktična, dvostruka, narav jedne socijalne predrasude jasno povlađuje tendenciju da sami sebe uvijek nanovo potvrđujemo i reproduciramo. Predrasuda očekuje određeno ponašanje i utječe na temelju tog očekivanja na spoznaju i značenje stvarnog ponašanja. U stanovitom smislu tu je riječ o nekoj vrsti "self-fulfilling-prophecy", koja izuzetno otežava ispravke i pojašnjava iznenađujuću stabilnost predrasuda. Nešto zaoštreno formulirano to znači: socijalne predrasude definiraju socijalne odnose kako strukturalno, tako i u procesualnom pogledu. One određuju kakav je odnos u danom slučaju i koje mu ponašanje odgovara ili koje mu je suprotno.

II.

Jedan od najznačajnijih oblika odnosa u socijalnom životu čovjeka jest bez sumnje, neprijateljstvo. Ipak, nije baš jednostavno pojmovno izraziti posebnost jednog neprijateljskog odnosa. Naravno da neprijateljstvo sadrži nešto od konkurencije i konflikta; međutim, konkurentni odnosi, ili neki drugi oblici konfliktnih odnosa, ne moraju nužno po naravi biti neprijateljski. Protivnici u borbi za glasove birača u jednoj demokraciji zasigurno su politički protivnici, pri čemu ne moraju biti i neprijatelji. Što dakle označuje pojam neprijatelja u odnosu na običnog protivnika? Slijedimo li velikog Clausewitza, on tu odlučujuću točku smješta u apsolutnu suprotstavljenost dvaju pravaca volje. Jezgra neprijateljskog odnosa nalazi se prema tome u jednoj antagonističkoj definiciji odnosa, u kojoj se vlastita prednost uvijek poklapa sa štetanjem druge strane. Neprijateljem se mora dakle smatrati onaj tko drugome šteti, a smrtnim neprijateljem onaj koji teži uništenju druge strane. U tom kontekstu možemo konačno razumjeti i shvatiti *sliku o neprijatelju* kao socijalnu predrasudu, na temelju koje se nekom čovjeku ili grupi pripisuje volja da drugim ljudima ili grupi radi vlastite koristi šteti.

Koliko god zvučalo iznenađujuće, ipak je točno i lako dokazivo da se ova temeljna značajka slike o neprijatelju većinom ne uočava. Socijalno-psihološka istraživanja najčešće se zadovoljavaju time da naglase negativno vrednovanje slike o neprijatelja. Nije moguće osporiti da su predodžbe o neprijatelju u pravilu vezane uz negativne vrijednosne procjene. Usprkos tome, ovo povezivanje nije nužno. Neprijatelji se mogu međusobno susretati s poštovanjem i cijeniti se, a da se pri tome njihovo neprijateljstvo ne izmijeni. Takav "viteški" odnos može biti rijedak ali ipak on dokazuje da samo volja da se nanese drugome šteta konstituira neprijateljski odnos, a ne i (moralno) ponižavanje neprijatelja. Negativne predrasude, ma koliko bile glupe i nepravedne, te veoma otežavale zajednički život i izazivale raznolike konflikte, ne čine zajednički život po sebi nemogućim. Međutim, slika o neprijatelju isključuje zajednički život jer ljudi u normalnim okolnostima smatraju besmislenim dopustiti drugovoljno da im se šteti. Suočavati se s neprijateljem kao neprijateljem znači prema tome suprotstaviti mu se svojom voljom, učiniti ga bezopasnim, barem ga onesposobiti da čini štetu. Tek s ovako onesposobljenim neprijateljem moguće je u načelu ponovno uspostaviti zajednički jezik.

Polazeći od toga, bilo bi zanimljivo dalje razmišljati o ratu i miru. Međutim, za naše svrhu ovo bi zasada bilo dostatno da istaknemo posebnost slike o neprijatelju za razliku od predrasude i stereotipa. Sažmimo dakle doasadašnji rezultat:

Predrasude možemo definirati kao unaprijed prihvaćena mišljenja o bilo kojem predmetu, koja se nerijetko pokazuju pogrešnim, a da pri tome ne moraju uvijek biti netočna te se čak mogu pokazati potpuno ispravnima. Socijalne predrasude odnose se na osobe ili skupine i sadržavaju najčešće i pravila socijalnog ponašanja, odnosno definiraju određeno područje ponašanja, čije granice određuju norme pristojnosti, uljudnosti, razboritosti itd. Stereotipima nazivamo one predrasude kojima se nekoj skupini pripisuju pozitivne ili negativne značajke, koje su zajedničke svim njezinim članovima od kojih se očekuje i određeno zajedničko ponašanje. I konačno, slike o neprijatelju ističu se po tome da se u njima određenim osobama ili skupinama pripisuje sasvim određena značajka, tj. volja da se šteti. Neki se socijalni odnos mora vrednovati neprijateljskim ako na jednoj strani toga odnosa postoji slika o neprijatelju, neovisno o tome je li ta slika točna ili netočna. Slike o neprijatelju, u pravilu, prate istodobno ponižavajuće predrasude o neprijatelju, ali pri tom je za neprijateljski odnos jedino bitno pripisivanje volje da se nanosi šteta.

III.

Suvišno je zapravo ovdje posebno naglašavati da se predrasude i njihov način očitovanja mogu opažati i drugdje ne samo u Novoj Gvineji. Naime stalno doživljavamo do koje mjere predrasude opterećuju naš život i ponašanje i gotovo svakodnevno se zatječemo kako se služimo s više ili manje očitim i teškim predrasudama. Da to iskustvo najčešće prouzrokuje nečistu savjest ili izaziva bar neugodan osjećaj dokazuje i nazočnost teško shvatljivog, ali ipak vrlo učinkovitog osjećaja za vrednote koji predrasude unaprijed obezvrjeđuje. Stoga je najvećem broju ljudi neposredno očevidno kada se primjerice u pedagogiji formulira cilj odgoja da djecu treba osposobiti da druge ljude susreću bez predrasuda. Na žalost, čini se, da taj odgoj nije baš plodonosan, jer se inače ne bi događalo da neprekidno doživljavamo, kako sve naše dobre namjere i odluke uvijek iznova ne uspejavaju. Čini se da je u cijelom tom konceptu nešto pogrešno.

Oslobodimo se dakle na trenutak svih moralnih obzira i priu-pitajmo se nepristrano koji je razlog da smo očito svi mi puni predrasuda koje, uz najbolju volju, ne možemo izbjeći ni iskorijeniti. Odgovor na to vodi nas duboko u područje antropologije, koja kaže: predrasude nisu posljedica moralnog defekta, one spadaju u biološku i kulturnu potku čovjeka. Ovu spoznaju vjerojatno najradikalnije formulira filozofska hermeneutika XX. stoljeća u obliku teze da je cjelokupni čovjekov odnos prema svijetu

struktuiran pomoću predrasuda te da se one ne mogu dokinuti jer su uvjet mogućnosti svakoga razumijevanja i spoznavanja. Postulat o nepostojanju predrasuda u znanosti mora se zbog toga odbaciti kao iluzoran isto kao i postulat o nepostojanju predrasuda kao cilju u pedagogiji.

“*Rehabilitacija predrasude*”, (H. G. Gadamer) može se, dakako prihvatiti samo utoliko ako se radi o tome da se odbaci dokazana pogrešna predodžba kako ljudsko spoznavanje počinje *tabulom rasom*. Jer, zaista uvijek polazimo od nekog predznanja kojim pristupamo dotičnomu objektu spoznaje. Kako je Gadamer pokazao, konstitutivna funkcija ovoga predznanja očituje se u svojevrsnoj dijalektici pitanja: Ako bismo već unaprijed znali odgovor na neko pitanje, to bi pitanje bilo ili besmisleno ili samo retorički postavljeno. S druge strane ako ne bismo uopće ništa o tome znali, kako bi otprilike mogao glasiti odgovor, onda u biti ne bismo uopće znali o čemu pitamo. Unutar ovoga lebdećeg stanja, stvaramo pred-sud koji sažimlje mogući ili vjerovatno točan odgovor. Problematika strukture predrasude našega spoznavanja nije u tome da imamo predrasude, nego nastaje onda kada zaboravimo privremenost naših pred-sudova odnosno njihov hipotetički karakter. Predrasude koje su već unaprijed imunizirane od svake korekcije, možemo nazvati dogmatskim predrasudama, koje priječe spoznaju umjesto da je omogućuje. *Dogmatska* predrasuda zapravo obezvrjeđuje svako zamislivo iskustvo i determinira spoznaju na koju se odnosi.

Ovo iznimno neugodno svojstvo dogmatskih predrasuda da blokiraju procese učenja po naravi stvari još jednom se dramatično zaoštrava kad se radi o socijalnim stereotipima. S dogmatskim očvršćenjem predznanja usporedo se javlja gubitak fleksibilnosti izbora ponašanja i ukočenost u odnosu na očekivana ponašanja. Stoga oblik dogmatskog stereotipa najčešće izgleda ovako: “Osoba X mora lagati, odnosno lagala je jer je član grupe Y, a članovi grupe Y uvijek lažu, jer se grupa Y sastoji od notornih lažljivaca. Zato bi bilo pogrešno osobi X povjerovati; i ako, nasuprot očekivanjima, pobuđuje dojam da je dostojna povjerenja, onda samo zato da nas što sigurnije prevvari.” Na toj formalnoj strukturi očito je da dogmatski stereotipi članove grupe Y uvlače u bezizlaznu situaciju: što god oni učinili ili ne učinili potvrđuju predrasudu s kojom su suočeni. U filozofskom pogledu socijalni stereotipi dogmatskog karaktera dovode zapravo do nijekanja čovječje slobode: Budući da X pripada Y, on ili ona ne mogu drukčije nego čini Z. Svako suprotno opažanje mora se prilagoditi ili revidirati da bude u skladu s nužnim obrascem koji je utvrđen. Ako jedan stereotip dotičnu osobu ili skupinu i kvalificira negativno, ne radi se pritom o sudu u strogo moralnom smislu jer bi takav sud pretpostavio što se upravo dogmatski stereotipom isključuje, tj. odgovornost koja

proizlazi iz mogućnosti da se drukčije može djelovati. "Moralni" defekt opterećuje kao neizbrisiva ljaga grupu kao takvu.

Na što se u navedenom opisu konkretno misli, može se pojasniti na primjeru rasističkog antisemitizma. Dok se kršćansko-crkveno antižidovstvo zapravo ne usmjeruje protiv Židova, već protiv svakog pojedinog Židova, antisemitizam je usmjeren protiv Židova kao rase. Iz perspektive antijudaizma Židovi su moralno krivi, jer im je u svako vrijeme otvorena mogućnost obraćanja na kršćansku vjeru. Da oni ovu mogućnost ne koriste, leži u njihovoj tvrdoglavosti koja međutim nikada ne isključuje individualno obraćenje, misle antijudaisti. Preobraćeni Židov je uvijek "dobar" Židov. - Za rasističkog antisemita ne postoji ta mogućnost: Židov ostaje Židov, bilo da tako izgleda ili se tako ponaša. Budući da su Židovi po prirodi zločesti, drukčiji izgled ili ponašanje smatra se tek posebnom podmuklošću upravo toga Židova ili Židovke, koja izražava samo kvantitativni porast zloće koja je svojstven svim Židovima.

Ako naglašavamo razliku u odnosu na rasistički stereotip antisemitizma, to dakako ne znači da postoji ikakvo opravdanje za bilo kakve antižidovske predrasude. Antijudaizam principijelno računava s ljudskim slobodama, antisemitizam djeluje kao smrtna klopka iz koje nema izlaska. Istodobno antisemitski stereotip pokazuje na upravo paradigmatički način funkcioniranje predodžbe o neprijatelju jer Židove bitno definira kao "narodne štetočine" - da upotrijebimo izdajnički termin iz nacionalsocijalističkog rječnika - tj. upravo kao neprijatelja u opisanom smislu. Ili još točnije: kao "smrtnog neprijatelja", jer se prema nacionalsocijalističkoj propagandi Židovi ne zadovoljavaju (!) da njemačkom narodu štete na ovaj ili onaj način već kane da ga na kraju unište. Antisemitski stereotip ubraja ne samo sve Židove bez razlike i neizbježno u red smrtnih neprijatelja. On istodobno unaprijed legitimira predodžbu o neumoljivoj borbi do uništenja i moguće istrebljenje židovskog naroda tzv. konačnim rješenjem (Endlösung).

IV.

Nacionalsocijalistički antisemitizam, ekstreman i istodobno vrlo poučan primjer za fatalno djelovanje dogmatskog stereotipa neprijatelja, zaveo je mnoge autore na krivi zaključak. Oni naime misle da neprijateljstva zapravo nastaju tek preko slika o neprijatelju i da se zato mirovna politika mora graditi na načelnom odricanju od slika o neprijatelju, a odgoj za mir treba služiti postupnom prevladavanju predodžaba o neprijatelju. Ova kriva pretpostavka slična je onoj o ulozi predrasuda ali ima drugi razlog. Ona ne spoznaje naime jednostavnu činjenicu da postoje pravi

neprijatelji koji su zaista voljni drugim ljudima štetiti. I upravo je u tome trajna pouka antisemitizma. Dok je on posve neopravdano Židove paušalno obilježio "neprijateljima", obrnuto je svoje pristaše pretvorio u stvarne neprijatelje Židova, koji su nemilosrdno odlučni da Židovima zadaju najveće moguće štete. Židovi ili ne-Židovi koji su naciste smatrali neprijateljima Židova, nisu podlegli "predrasudi" ili "predodžbi o neprijatelju" u običnom pejorativnom smislu. Oni su naciste prosuđivali posve točno i svaka bi druga prosudba značila potcejenjivanje ozbiljnosti stanja stvorena nacističkom ideologijom. Slijediti dobronamjerni pedagoški savjet da ne stvaramo slike o neprijatelju u tim okolnostima zvuči zapravo kao preporuka da izvršimo samoubojstvo.

Kod svake predrasude tako i kod slike o neprijatelju valja ponajprije izbjegavati svaki dogmatizam i biti svjestan da je nužno potrebno preispitati njihov stvarni sadržaj. Isto tako mora se strogo paziti da se slike o neprijatelju ne uobliče u stereotipe koji cijelu grupu kvalificiraju neprijateljima. A upravo s ove točke započinje svaka ratna propaganda: ona pridaje neprijatelju isključivo negativne oznake i poopcava ih stereotipiziranjem. Ova strategija sveopćeg moralnog obezvjeđivanja, čiji je rezultat ukratko satanizacija neprijatelja, ova najdraža tehnika ideološkog manipuliranja, lakše uvjerava i trajnije djeluje nego glavna značajka stvarnoga ili navodnoga neprijatelja, naime da nam hoće štetiti što već samo u sebi ima negativan karakter. Stereotipizirana slika o neprijatelju radikalizira ovu negativnost i pretvara je u simbol najveće ugrozbe što mobilizira sveukupne obrambene snage i tako istodobno stvara osjećaj apsolutne moralne nadmoćnosti. U svjetlu ratne propagande predstojeći ili već započeti rat čini se kao manihejska borba između dobra i zla, svjetla i tame, a ovakva stilizacija snažno profilira grupni identitet i pojačava osjećaj međusobne povezanosti (Wir-Gefühl).

Vratimo se sada polazištu ovoga odjeljka. Unatoč nedvojbene opasnosti propagandističke zlorabe slika o neprijatelju, ne smijemo zaboraviti da u kontekstu stvarnih neprijateljskih odnosa postoji ne samo pravo nego dapače i dužnost da stvorimo po mogućnosti točnu sliku o neprijatelju. Moralno prihvatljivo razjašnjenje o neprijatelju (Feindaufklärung) (u vojnom, političkom i opće ljudskom smislu toga pojma) mora biti zainteresirano za objektivnu sliku o neprijatelju radi cilja kojemu služi, a to je da se spriječi ili barem svede na najmanju mjeru šteta koju neprijatelj namjerava učiniti. U otvorenoj konfliktnoj situaciji, u kojoj je još nejasna prava narav sukoba, zadaća je uspješnog rada na razjašnjavanju, već prema okolnostima, da razbije slike o neprijatelju i tako se suprotstavi zaoštavanju konflikta i izbijanju rata. Nitko se međutim ne smije zanositi iluzijama u tom pogledu: U uvjetima moderne politike koja mora biti usmjerna na postizanje

što šireg konsenzusa među pučanstvom i na to da utječe na velike mase ljudi i da ih mobilizira, trajna je kušnja u postojećoj mogućnosti da se putem propagandističkih efekata poboljša potrebna politička suglasnost i potpora. Mas-mediji pridaju svoj vlastiti dodatni podražaj da se toj kušnji popusti. Stoga nije čudo da politika, propaganda i mas-mediji ulaze u sve tješnje odnose, posebno kad se radi o nasilnim i vojnim konfliktima. U XX. stoljeću ratovi vrlo rijetko mogu iznenaditi narode, a da nisu već u glavama i srcima propagandistički pripremani, ponajprije od mas-medija koji pripomažu sustavnom zaglupljivanju i huškanju naroda.

V.

Nedvojbeno je da propagandistička uporaba antisemitskih i nacionalističkih stereotipa u politici ovoga stoljeća ima istaknuto značenje. Bilo bi međutim pogrešno ovu okolnost pripisivati svrsi izravnih priprema za rat. Njezina zavodljiva privlačna snaga objašnjava se prije svega iz koristi kod prevladavanja socijalnih kriza. Ljudi subjektivno doživljavaju krize kao situacije nesigurnosti u kojima pouzdani obrasci orijentacije u mišljenju i ponašanju zakazuju, a osobna budućnost postaje neizvjesna. Trajna nesigurnost i neizvjesnost izazivaju strah i sa strahom raste potreba za jednostavnim i brzim rješenjem. To se odnosi u prvome redu na krugove i slojeve pučanstva koje možemo primjereno označiti "gubitnicima modernizacije", jer je njihova slika svijeta uzdrmana i njihova profesionalna egzistencija ugrožena. Zaista ne treba biti marksist da se spozna tijesna povezanost između gospodarski uvjetovanih kriza i povećane osjetljivosti na propagandističku manipulaciju. Ideološke slike neprijatelja ponovo učvršćuju nagriženo zajedništvo i stigmatiziraju određene grupe ili narode koji moraju služiti kao krivci, na koje se prebacuje sva krivnja za doživljene nevolje. Ovo donosi sa sobom psihičko rasterećenje, spušta tzv. prag izdržljivosti, tj. prag spremnosti da se primijeni sila i unutar vlastite grupe podiže pritisak prema konformnom ponašanju. Na taj način stereotip neprijatelja objedinjuje niz svojstava koja postaju gotovo idealnim sredstvom ideološke propagande.

Lakoća kojom u određenim okolnostima cijele skupine pučanstva ili naroda podliježu manihejskim stereotipima ima dakako, osim u ovim konkretnim uvjetima, svoj uzrok i u općim struktura ljudskog opažanja i spoznavanja. Ova nas spoznaja na neki način vraća na početak naših razmišljanja. Tamo smo ustvrdili da su predrasude kao takve ne samo neizbježne nego su i neophodne. Sada moramo ustvrditi da su i stereotipi usidreni u ljudskom aparatu spoznaje. Postupak stvaranja tipova kao proces raspoznavanja uzoraka odvija se prema principu zbijanja informacija na

temelju usporedne analize. Pa i sami čisto individualni susret čovjeka s čovjekom zasniva se na primjeni tipova koji su ukorijenjeni na iskustvu i povezuju iskustva. Tipovi kao uzorci pojednostavljaju istinu ispuštanjem, a ovakvo pojednostavljenje, koje se poopćuje u stereotipu, tvori strukturnu osnovu onih pojednostavljenja koja su karakteristična za propagandnu zloporabu.

Djelovanje stereotipa ostaje obično nezamijećeno, ali kad ih postanemo svjesni, mogu se iskoristiti i u svrhu igara. Vicevi se često temelje na igri stereotipa i svaka zemlja koja udomljuje više narodnosnih skupina poznaje tu igru kao neiscrpni izvor općeg uveseljavanja. U njemačkoj određena vrsta viceva uvijek počinje prema uzorku: "Susreo Bavarac Prusa..." ili "dode jedan istočni Frizijac u ribarnicu..." Već prve riječi djeluju kao signal koji mobilizira određene stereotipe: tipični konflikt između "tipičnog promućurnog" seljaka Bavarca i "tipičnog sveznalice" Prusa, "tipičnog glupoga" istočnoga Frizijca, itd. bez kojih vic nikada ne bi funkcionirao. Stereotip nužno spada u ekonomiju vica. Ne ušteduje samo opširna objašnjenja, već nudi upravo u uopćenim pretjerivanjima građu na kojoj vic "pali". Pored toga vic živi u normalnim okolnostima od distanciranog razmišljanja koje je svjesno granica stereotipa. Čim manjka ova svjesna distanca, gubi se karakter vica kao igre, on postaje posve ozbiljan, zloban i ponižavajući. Međutim, točnije rečeno zloba ne proizlazi toliko iz vica kao takvog, već prije svega iz mentaliteta u kojemu se pripovijeda i s kojim pripovjedač računa na strani onih kojima su vicevi upućeni. U kulturi vica određenog društva odražavaju se međusobni stavovi i socijalni odnosi između ljudi i grupa. I gotovo nikoji drugi znak ne signalizira pouzdanije atmosferu mira nego kada se ljudi različite dobi i spola, rase i nacionalnosti mogu zajedno i jedan drugome smijati.

S njemačkog preveli: *A. Postrah i N. A. Ančić*